

UNIUNEA EUROPEANĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: **“Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”**

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

Raport științific de cercetare doctorală

Tutore îndrumător:

Acad. Prof. Dr. Constantin Bălăceanu – STOLNICI

Doctorand:

Alexandra Elena NEAGU

București, 2015

UNIUNEA EUROPEANĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI ȘI
CERCETĂRII
ȘTIINȚIFICE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Corpul feminin – o perspectivă antropologică asupra reprezentărilor și practicilor corporale în adolescență

Tutore îndrumător:

Acad. Prof. Dr. Constantin Bălăceanu – STOLNICI

**Doctorand:
Alexandra Elena NEAGU**

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

București, 2015

CUPRINS

INTRODUCERE	4
CAPITOLUL I. PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA IMAGINII CORPORALE	6
1.1. Imaginea corporală – definiție, dimensiuni, evaluare.....	6
1.2. Perspectiva evoluționistă asupra înfățișării umane.....	8
1.3. Perspectiva socio-culturală asupra înfățișării umane.....	12
1.4. Factori implicați în dezvoltarea imaginii corporale.....	16
1.4.1. Factori sociali.....	16
1.4.1.1. Familia.....	16
1.4.1.2. Congenerii.....	17
1.4.1.3. Mass-media.....	18
1.4.2. Factori individuali.....	20
1.4.2.1. Genul.....	20
1.4.2.2. Indicele de masă corporală.....	21
1.4.2.3. Statusul pubertar.....	22
1.4.2.4. Stima de sine și trăsăturile de personalitate.....	23
1.5. Imaginea corporală și obiceiurile legate de sănătate.....	24
CAPITOLUL II. SCOPUL ȘI DESIGNUL CERCETĂRII	28
2.1. Scopul și obiectivele prezentului studiu	28
2.2. Descrierea cercetării – material și metodă	30
2.3. Metodologia statistică.....	33
2.4. Caracterizarea loturilor studiate pe sexe, grupe de vârstă și status ponderal.....	34
CAPITOLUL III. EVALUAREA IMAGINII CORPORALE	37
3.1. Factori biologici: sex, vârstă, IMC.....	37
3.2. Factori psiho-sociali: stima de sine, feedbackul celorlalti semnificativi.....	44
3.3. Addendum: analiză comparativă a evaluării imaginii corporale în rândul adolescenților români și francezi.....	51
CAPITOLUL IV. ANALIZA OBICEIURILOR ALIMENTARE	53
4.1. Analiza calitativă a regimului alimentar.....	53
4.2. Comportamentele alimentare dezordonate.....	59
4.3. Obiceiuri alimentare familiale.....	72
CAPITOLUL V. MANAGEMENTUL ÎNFĂȚIȘĂRII	77

5.1. Comportamentele de evitare.....	77
5.2. Comportamentele de „corectare”: recursul la diete, activitate fizică, etc.....	79
5.3. Obicieurile cu risc pentru sănătate: consumul de tutun și alcool.....	83
CAPITOLUL VI. CONCLUZII.....	93
BIBLIOGRAFIE.....	97

Rezumat

În ultimele decenii, atât specialiștii din științele medicale, cât și cei din științele sociale au acordat foarte multă atenție nemulțumirii legate de corp, considerată responsabilă pentru apariția și răspândirea pe scară largă a multor practici riscante, menite să modifice aspectul fizic (cum ar fi utilizarea de steroizi sau intervențiile chirurgicale cosmetice), precum și a tulburărilor psihiatrice (cum ar fi depresia, tulburarea corporală dismorfică) care reprezintă o amenințare gravă la adresa sănătății și bunăstării unei persoane. Considerabilele dovezi s-au acumulat în favoarea ipotezei că preocupările legate de imaginea corporală afectează nu doar diferit sexele, dar și că acestea apar relativ precoce în viață, provocând distress semnificativ în rândul fetelor nu mai mari de cinci sau șase ani.

Pe măsură ce lumea devine mai mică, “tirania idealului de suplețe” și “goana după musculatură” nu mai sunt standarde de frumusețe occidentale, ci sunt prezente la nivel mondial. Globalizarea în creștere și expunerea la mass-media occidentală au făcut ca aceste idealuri legate de corp să impregneze culturile peste tot în lume, generând îngrijorări similare în rândul specialiștilor din diverse domenii științifice asupra patologiei distinctive asociate adoptării lor necritice.

Conceptul de imagine corp, limitat odinioară la studiul percepțiilor corporale distorsionate cauzate de leziuni ale creierului, este în prezent abordat de psihologi, sociologi, nutriționiști, feministe și chiar specialiști în domeniul media. Contribuțiile lor productive sunt prezentate în secțiunea de considerente teoretice a lucrării. Psihologii sunt în mod particular interesați de natura multidimensională a constructului (perceptuală, afectivă, cognitivă, comportamentală); sociologii dezvăluie relativitatea culturală a idealului corporal (în opoziție cu biologii determinați care pledează în favoarea existenței unor standarde universale); nutriționiștii explorează rolul preocupărilor față de greutate în etiologia tulburărilor alimentare, feministe denunță canoanele de frumusețe ca fiind un mijloc de control al ordinii patriarhale asupra trupurilor feminine, în timp ce specialiștii media deconstruiesc stereotipurile de gen și miturile de frumusețe, încurajând consumatorii să dezvolte aptitudini critice de analiza media care să-i ajute să reziste mesajelor negative.

Capitolul dedicat literaturii de specialitate se concentrează asupra principalelor dimensiuni ale constructului de imagine corporală și a multitudinii metodelor de evaluare. Un accent deosebit a fost pus pe două perspective diferite cu privire la standardele de frumusețe și atractivitate (anume teoria evoluționistă și cea socio-culturală), care oferă explicații complementare privind transmiterea idealurilor corporale, favorizând fie rolul selecției în evaluarea acelor trăsături care par să

maximizeze șansele de succes reproductiv, fie rolul culturii în construirea și impunerea idealurilor corporale prin intermediul principalelor canale socio-culturale (familie, rețele sociale și mass-media). În continuare, scurte dar sperăm concise examinări ale factorilor individuali (sex, IMC, status pubertar, stima de sine și trăsături de personalitate) și sociali (familie, congeneri, mass-media) implicați în dezvoltarea imaginii corporale asigură o bază teoretică pentru studiul curent. În final, secțiunea ia în considerare impactul imaginii corpului asupra funcționării biologice, psihologice și sociale, subliniind vulnerabilități specifice legate de vârstă și gen, și furnizează o justificare pentru alegerea adolescenților de sex feminin ca grupul de anchetă.

Eșantionul a fost compus din 270 de adolescente și 225 adolescenți, cu vârste cuprinse între 14 și 19 de ani. Designul de cercetare a fost gândit pentru a permite clasificarea subiecților în funcție de sex, grupe de vârstă, status pubertar, indice de masă corporală (standardizat și utilizat în antropologia biomedicală) și nivelul economic. Metodele utilizate pentru colectarea, gruparea, clasificarea și procesarea informațiilor relevante au fost atent selectate. Cercetarea a utilizat un chestionar structurat cu itemi cu răspuns închis, mulți dintre ei folosind o versiune a scalei Likert. Chestionarul a fost împărțit în secțiuni specifice, în funcție de tematica investigată (obiceiurile alimentare, activitatea fizică, fumatul și consumul de alcool, imaginea corpului); include întrebări nestandardizate care evaluează atitudinile și practicile adolescenților, precum și instrumente standardizate, care evaluează calitatea dietei, stima de sine și dimensiunile imaginii corporale.

Unele dintre ele, cum ar fi Scala Rosenberg a stimei de sine, au fost deja folosite în studii psihologice românești. Altele, cum ar fi Body Image Avoidance Questionnaire / Chestionarul privind comportamentele de evitare a distresului produs de imaginea corporală (Rosen et al, 1991.), Body Parts Satisfaction Scale / Scala satisfacției cu privire la părțile corpului (Berscheid și colab, 1973; Frederick et al, 2014) sau Body-Image Questionnaire / Chestionarul privitor la imaginea corporală (Bruchon-Schweitzer, 2001) constituie o noutate în România. Pentru a asigura acuratețea datelor, măsurătorile antropometrice au fost efectuate de către investigator. Studiul respectă pe deplin principiile enunțate în Declarația de la Helsinki privind cercetarea medicală care implică subiecți umani.

Obiectivele au fost: (a) să evalueze dimensiunile cognitive și comportamentale ale imaginii corporale în rândul adolescenților de sex feminin și să efectueze o analiză comparativă cu un lot masculin; (b) să analizeze factorii biologici (sex, vârstă, indicele de masă corporală) și cei psihosociali (stima de sine, feedbackul legat de înfățișare primit de la ceilalți semnificativi) implicați în dezvoltarea imaginii corporale, în scopul de a sublinia vulnerabilitățile specifice și de a identifica

variabilele cu potențial de protecție; (c) să investigheze obiceiurile alimentare, implicarea în activitatea fizică, consumul de alcool și tutun și să le analizeze în funcție de sex, vârstă, statusul ponderal și (acolo unde este cazul) de nivelul economic, în scopul de a identifica strategiile de gestionare a aspectului adoptate de participanți de sex feminin și masculin și de a contribui la o mai bună înțelegere a impactului imaginii corpului asupra comportamentelor legate de sănătate.

Ipoteza principală avută în vedere vizează existența unei vulnerabilități legate de gen, tradusă într-o nemulțumire mai crescută față de corp (legată de forma, dimensiunile, diferitele aspecte ale înfățișării) în rândul adolescentelor decât în rândul băieților. De asemenea, presupunem că anumiți factori implicați în dezvoltarea imaginii corpului (fie individuali sau sociali) contribuie diferit la construcția imaginii corpului, reprezentând puncte nevralgice, care necesită strategii diferențiate de îmbunătățire a acesteia. În mod corespunzător, ne-am așteptat ca dimensiunea comportamentală a imaginii corporale (de exemplu, strategiile de coping cu distresul legate de înfățișare) să reflecte diferențele dintre sexe constatate în ceea ce privește insatisfacția corporală; în acest sens, am anticipat că atât comportamente de evitare a distresului legat de imaginea corporală cât și comportamentele de corectare a înfățișării (cum ar fi dieta, activitatea fizică intensă și fumatul), să fie puternic influențate de gen.

Rezultatele au fost următoarele:

Am înregistrat un efect semnificativ al genului și al IMC-ului asupra evaluării corporalității, dar nu și al vârstei. Fetele au fost mai nemulțumite decât băieții de un IMC crescut, în timp ce băieții au fost în mod egal nemulțumiți de un IMC scăzut și de unul ridicat. Nemulțumirea cu privire la silueta curentă a fost influențată și de distorsiuni în percepția așteptărilor celorlalți semnificativi cu privire la corpul ideal. Ambele sexe dovedesc o adeziune puternică la criteriile culturale înguste privind forma și dimensiunile corporale, care ignoră sau încalcă flagrant normele medicale: 59,32% dintre subponderale au fost mulțumite de greutatea lor, deși consecințele în planul sănătății (în special reproductive) sunt considerabile; la fel, 49,02% dintre fetele normoponderale și 19,35% dintre băieții normoponderali au aspirat spre o pierdere în greutate nenecesară și potențial periculoasă; dimpotrivă, 44,44% dintre băieții supraponderali s-au declarat mulțumiți de greutatea lor (ceea ce ridică problema promovării unui management al greutateii fără afectarea stimei corporale).

Scorul mulțumirii cu privire la diferitele părți sau aspecte ale corpului nu a fost influențat semnificativ de sex, iar vârsta nu a adus modificări semnificative decât în rândul fetelor, unde scorul a urmat un trend descendent. Fetele au raportat o satisfacție semnificativ mai redusă față de nas,

șolduri, fese, picioare, înălțime și greutate. În concordanță cu datele din literatură, insatisfacția feminină a tins să vizeze partea inferioară a corpului.

Genul a fost un factor mai proeminent decât vârsta și clasa ponderală în influențarea nivelului stimei de sine. Congruent cu rezultatele internaționale, stima de sine prezintă diferențiere înalt semnificativă între sexe, băieții înregistrând scoruri mai mari decât fetele. În cadrul loturilor de fete și băieți, nici vârsta, nici ponderalitatea nu au influențat semnificativ nivelul stimei de sine. Scorul Rosenberg a corelat pozitiv dar slab cu scorul satisfacției față de părțile corpului și negativ cu scorul comportamentului de evitare pentru ambele sexe, dar nivelul scăzut al acestei corelații sugerează o valoare protectivă modestă a stimei de sine în gestionarea nemulțumirii legate de corp și împiedicarea adolescenților să adopte comportamente maladaptative de evitare a imaginii corporale. Între scorul Rosenberg și scorul de discrepanță am găsit o corelație slabă și doar în rândul lotului feminin, făcând incert impactul nemulțumirii legate de forma și dimensiunea corpului asupra stimei de sine globale.

Pentru ambele sexe, cea mai importantă presiune legată de înfățișare au constituit-o propriile așteptări; în ceea ce privește sursele exterioare, a fost observată o diferență semnificativă între sexe: băieții au nominalizat surse din apropierea lor (cum ar fi părinții, prietenii, alte persoane), în timp ce fetele au indicat presiune din partea mass-mediei. Pentru ele, profesorul de sport a fost o sursă cvasi-inexistentă de presiune, în timp ce pentru băieți importanța ei a atins primul loc în grupa de vârstă 18-19 ani. Procente semnificativ mai mari în rândul fetelor au primit uneori/adesea feedback negativ cu privire la înfățișare. Nici vârsta, nici ponderalitatea nu au avut un efect notabil, cu toate că frecvența feedbackului crește odată cu BMI. Analizând frecvența feedbackului negat în rândul subiecților nemulțumiți sau mulțumiți, am găsit diferențe semnificative între fetele și băieții nemulțumiți, precum și între fetele mulțumite și cele nemulțumite, ceea ce ne-a condus la concluzia că feedbackul negativ are o contribuție indubitabilă la generarea/întreținerea imaginii negative în rândul fetelor. Pentru ambele sexe, principala sursă de feedback negativ o constituie colegii, urmată de categoria altor persoane, în timp ce principala sursă de feedback pozitiv o constituie prietenii, urmată de categoria părinților. Această ierarhie nu variază nici în funcție de ponderalitate, nici în funcție de sex, cu excepția băieților de 18-19 ani pentru care părinții constituie principala sursă de feedback pozitiv.

În cadrul managementului înfățișării, fetele recurg într-o proporție semnificativ crescută la comportamente de evitare a distresului produs de imaginea corporală. Comportamentul de evitare corelează atât cu factori obiectivi ai corporalității cum este IMC-ul, cât și cu factori subiectivi cum este scorul de discrepanță. Comportamentele de corectare a înfățișării nu au prezentat diferențe

semnificative între sexe. Nu doar cei cu un scor de discrepanță pozitiv s-au angajat în comportamente de control al greutateii: 13,74% dintre fetele și 21,00% dintre băieții cu scor de discrepanță zero (teoretic mulțumiți de silueta lor curentă) au raportat asemenea practici, care nu pot fi interpretate ca o strategie de corecție, ci ca un mijloc de prevenție. Pentru toți cei angajați în gestionarea greutateii, prima opțiune a fost activitatea fizică; dietele au ocupat locul secund.

Investigarea consumului de tutun – luând în considerare atât statusul ponderal al subiecților, cât și credințele legate de efectul de reducere a greutateii – au condus la rezultate care nu sprijină ipoteza că fumatul reprezintă un mijloc de control al acesteia în rândul adolescenților. Cu toate că datele nu indică faptul că preocupările legate de greutate ar fi un factor decisiv în debutul fumatului, ele țintesc spre alt factor de risc în rândul fetelor și anume prezența unei rude care fumează.

Luând în considerare frecvența consumului de băuturi alcoolice și convingerile legate de beneficiile lor, nu am putut stabili o relație clară între nemulțumirea legată de corp și consumul de alcool. Cu toate acestea, am înregistrat o creștere semnificativă a consumului săptămânal și lunar de bere în rândul băieților nemulțumiți și o creștere semnificativă a procentului de fete nemulțumite care nominalizau efecte pozitive (medicale și psihologice) ale alcoolului.